

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BÁRÁNY ATTILA**
NAGY LAJOS HADSEREGE ÉS HADSZERVEZETE
- **SKORKA RENÁTA**
AZ 1356. ÉVI KIRÁLYTALÁLKOZÓ
- **B. HALÁSZ ÉVA**
I. LAJOS KIRÁLY KÜLFÖLDI TARTÓZKODÁSAI
- **CSÁKÓ JUDIT**
A PADOVAI KRÓNIKÁK, NAGY LAJOS
ÉS A GUERRA DEI CONFINI
- **GÁL JUDIT**
CSÁK UGRIN SPALATÓI ÉRSEK, COMES
ÉS A KIRÁLY EMBERE
- **VÁSÁRY ISTVÁN**
PÉTER ARANY HORDA-I CÁREVICS, AZ OROSZ EGYHÁZ
SZENTJE ÉS A CSIRIKOVOK GENEALÓGIÁJA
- **SZEMLE**
VISEGRÁDI RENÁTA ÍRÁSA

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martf Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

13. (45.) évfolyam 2023. 2.

TARTALOM

Háborúk, szerződések és diplomaták. A Magyar Királyság külkapcsolatai Nagy Lajos korában (Csákó Judit)	173
<i>Tanulmányok</i>	
Bárány Attila: Nagy Lajos hadserege és hadszervezete. Hadvezetés, stratégia, fegyvernemek	175
Skorka Renáta: Az 1356. évi királytalálkozó	221
B. Halász Éva: I. Lajos király külföldi tartózkodásai. Az uralkodó 1364. évi itineráriumának tanulságai	231
Csákó Judit: A padovai krónikák, Nagy Lajos és a <i>guerra dei confini</i>	251
Gál Judit: Csák Ugrin spalatói érsek, <i>comes</i> és a király embere	279
Vásáry István: Péter Arany Horda-i cárevics, az orosz egyház szentje és a Csirikovok genealógiája	299
<i>Szemle</i>	
Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és kora újkori Európában (Visegrádi Renáta)	317

Jelen számunkat Csákó Judit szerkesztette

Péter Arany Horda-i cárevics, az orosz egyház szentje és a Csirikovok genealógiája

Az óorosz irodalom egyik legérdekesebb és legeredetibb alkotása *Poveszty o Petre, carevicse Ordünszkom* néven ismeretes (a továbbiakban *Poveszty*). A történet az 1250-es és az 1320-as évek közötti periódusban játszódik, tehát az orosz fejedelemségek mongol hódoltatása után, a tatár függés (*tatarszkoje igo*) mintegy első hetven évében. Páratlanul érdekes betekintést nyújt ezen korszak tatár–orosz kapcsolataiba, így kellő kritikával jól használható a történeti kutatásban. Az óorosz irodalom egyik legkiválóbb ismerője, Mihail Szkripil találóan jegyezte meg, hogy a munka eredetisége abban rejlik, hogy műfaját tekintve egy zárt kategóriába sem sorolható be: nem tartható egyszerűen csak történeti elbeszélésnek (*poveszty*), sem a szentek élete műfaj (*zsityije*) képviselőjének, hanem mindezek sajátos keverékének, továbbá ezen túlmenően, legendás elemei ellenére a korabeli élet történetébe és szokásaiba figyelemre méltó betekintést nyújt.¹

Az elbeszélés páratlan népszerűségét igazolja, hogy számos másolatban maradt fenn, Marina Beljakova 108 másolatról tudott és számolt be.² A szövegek között sokszor nem kis eltérés van, de eddig nem készült kritikai kiadás az összes variáns bevonásával. Azt mondhatjuk, hogy két alapvető változat van, az egyik az eredeti *Poveszty Petr* és utódai életéről, melyben a fő szerepet Petr családja játssza, ez Rosztovban készülhetett; a másik, a hagiográfiai változat (*zsityije*), mely Petr szentté avatása után készült, s mely felhasználta a *Povesztyet*, de elhagyta annak utolsó részét Petr családjának a további sorsáról. Nyilván a hagiográfiai műfaj követelményeinek megfelelően a fő hangsúlyt itt Petr egyházi tevékenységére és a csodás eseményekre fektették. A leggyakrabban használt és idézett szövegváltozat egy 16. századi kazányi kézirat, melyet először 1859-ben adtak ki a *Pravoszlavnij Szobeszednyikben*.³ A *Poveszty* sok változata mellett a rosztovi történeti mondakörben is fennmaradt Petr cárevics emléke, ezeket a történeteket Alekszandr Artünov jegyezte le a 19. században.⁴

* A szerző az MTA rendes tagja, az ELTE BTK Török Filológiai Tanszékének professor emeritusa.

1 Szkripil, 1945. 357. A *Poveszty*ről a főbb tudnivalókat lásd: Dmitrijeva, 1989.

2 Beljakova, 1993.

3 *Zsityije szvjatogo otca Kirila*, 1859.

4 Kiadta Jurij Begunov: *Szkazanyija Rosztova Velikogo*, 2007. Artünovra és tevékenységére lásd: Begunov, 1997.

A történet ismertetését a következőkben elsősorban a kazányi szövegvariáns modern kiadásaira hagyatkozva végzem el,⁵ majd a szöveg által felvetett pár filológiai-történeti kérdésre próbálok választ találni és a tatár háttér történetiségéről néhány megjegyzést tenni. Előljáróban még annyit jegyeznek meg, hogy az orosz kutatás-történet a politikai és történeti változások elmúlt 130 évét észrevehetően leképezte. 1912 előtt több kiváló munka született a témáról, majd 1945-ig semmi, a következő negyven évben hét tanulmány, majd a Szovjetunió 1991-es szétesése után *tizenhat* tanulmány. Az elmúlt *harminc* évben érzékelhetően megnövekedett az egyházi és a genealógiai témák iránti érdeklődés, amit semmilyen ideológiai kényszer nem korlátozott.

Péter cárevics története

A *Poveszty* szerint tiszteletre méltó (*prepodobnij*) Péter Arany Horda-i királyi herceg (*carevics Ordünszkij*)⁶ az Arany Horda uralkodójának, Berke kánnak (ur. 1257–1266) volt az unokaöccse. 6761-ben (1252/53-ban) Kirill rosztovi püspök az Arany Hordában járt egyházi ügyekben, és a kánnak beszélt Leontyij püspökről,⁷ aki a rosztoviak nagy részét a pogányságból a kereszténységbe vezette, és az ereklyéinél történt csodákról is szólt a főpap. A hallgatóság között volt a kán fiatal unokaöccse, akire a főpap elbeszélése nagy hatást gyakorolt. Nemsokára megbetegedett Berke kán fia,⁸ és emlékezve a püspök elbeszélésére, magához hívatta Kirill püspököt, akinek imájára meggyógyult a gyermek. A főpap gazdagon megjutalmazva indult hazafelé, s útja során hamarosan feltűnt Berke kán unokaöccse, aki kérlelte, hogy vigye magával Rosztovba. Úgy is lett, s a tatár cárevicset a főpap házában helyezték el, ahonnan gyakran járt istentiszteletre és a kereszténység alapjait elsajátította. Az ifjú egyre kérlelte Kirill püspököt, hogy részesülhessen a szent keresztységben, de a püspök vonakodott, mivel féltette nyáját a tatárok haragjától, a Hordában ugyanis tudtak a cárevics hollétéről. Kirill püspök 1261-ben hunyt el, s helyét a rosztovi püspöki székben Ignatyij foglalta el (1261–1288).⁹ Ignatyij püspöksége alatt a cárevics változatlanul a főpap házában lakhatott még hosszú évekig, s csak Berke kán halála

5 *Russzkije poveszty*, 1958. 98–105.; Dmitrijev–Lihacsov, 1984. 20–37. A *Poveszty* első összefoglaló ismertetését Valentyin Ljahotszkij végezte el (Ljahotszkij, 1912). A rosztovi helytörténész papra és gyűjtéseire lásd: Levszkaja, 2016.

6 Itt hangsúlyozom azt a közismert tényt, hogy a korabeli orosz forrásokban a „cárevics” terminust csak a dzsingiszida uralkodóház hercegeire használták, a „cár”, azaz császári titulus csak a kánt illette meg, és a moszkvai nagyfejedelem IV. (Rettegett) Iván 1547-ben, mindössze pár évvel a Kazányi Kánság (1552) és az Asztrahányi Kánság (1556) alávetése előtt vette fel a cári címet.

7 Leontyij valóban Rosztov Velikij harmadik püspöke volt, aki 1077-ben vagy valamivel az előtt halt meg. 1164-ben tárták fel a sírját és ereklyéit, amikor új templomot építettek a régi helyén. A püspök ereklyéihez csodák fűződtek, és Joann akkori rosztovi püspök elrendelte helyi tiszteletét, és ünnepnapját az ereklyék feltárásának napjára, május 23-ra tette. (Golubinszkij, 1903. 60–61).

8 Itt valami tévedés van, mivel Berkének nem volt fia.

9 Ignatyijra lásd: Golubinszkij, 1903. 80–81. Ignatyij halála után jóval később sorolták a csodatevő szentek közé, csak 1474–1480 között kanonizálták.

(1266) után merte a főpap megkeresztelni a tatár cárevicset, aki a keresztségben a Péter nevet kapta.

Péter gyakran járt mongol szokás szerint sólyomvadászatra, s amikor egyszer a Nyero tónál vadászott, beesteledett, és az ifjút elnyomta az álom. Álmában Péter és Pál apostol jelent meg előtte csodás látomásban. Az apostolok közölték vele, hogy Isten küldte őket, aki megígérte áldását Péter és utódai számára, majd két erszényt adtak át neki, az egyiket arannyal, a másikat ezüsttel teletömve. Ezután azt parancsolták neki, hogy másnap menjen a városba és vásároljon három ikont, egyet a kezében az isteni gyermeket tartó Istenszülőről, egyet Szent Demeter nagyvértanúról és egyet Szent Miklósról. Az erszényeket tartásuk a keblüknél, és fizessenek az ikonokért 9 ezüstöt és 1 aranyat („9 серебряных, а 10-ю злата”), majd vigyék az ikonokat a főpaphoz, s mondják meg neki, hogy a jelenés helyén építsen a két apostol tiszteletére templomot. Ezután a látomás eltűnt, s Péter másnap a városban megvette a kért három ikont és elvitte Ignatyij püspökhöz.

Közben a főpap álmában is megjelent a két apostol, és elrendelte templom építését a nevükre. Másnap kora reggel a főpap elment a rosztovi fejedelemhez, elmesélte éjjeli látomását és érdeklődött, hogy hol építse meg a templomot. Ekkor váratlanul megjelent Péter az ikonokkal, melyekből világító fény áradt, amit csak a püspök és a fejedelem látott. Péter elmondta előző napi látomását, s azt megerősítendő megmutatta az erszényeket. A fejedelmet és a püspököt meggyőzte az elbeszélés, és a szent ikonokat a székesegyházba vitték, majd az Istenszülő, Szent Demeter és Szent Miklós tiszteletére végzett imaszolgálat („молебен”) után a fejedelem, a főpap és a nép a látomás helyszínére vonult, ahol templom építését határozták el. Ezután a fejedelem felajánlotta, hogy Péter földet vásárolhat tőle, és pont annyit kért a földterületért, mint amennyit az ikonokért fizetett Péter, azaz 9 ezüst- és 1 aranypénzt. Miután Péter megkapta a főpap áldását, megvette a földet. Nagy területet jelöltek ki a templomépités céljából, és Péter kérésére árkot ástak a terület köré a földmérés céljából. Ezután Péter elővette a pénzerméket az erszényéből, és a tótól elindulva sorban elhelyezte őket az árok alá, úgy, ahogyan megállapodtak. A fejedelem a pénzt átvette, és okleveleket ajándékozott Péternek, melyek rögzítették azt a sok földet, erdőt és mezőt a tó partján, amit a templom építésére kapott.

Ezen csodás események után Péter elvonultan kezdett élni, és a fejedelem és a püspök arra gondolt, nincs-e honvágya övéi iránt, s nem akar-e a Hordába visszatérni. Ezt megelőzendő elhatározták, hogy kiházásítják Pétert, találtak is feleségül neki valakit, egy Rosztovban élő tatár előkelő lányt. Maga a főpap adta össze őket a templomban, és ígéretéhez híven felépíttette és felszentelte az apostolok tiszteletére a Péter–Pál-templomot és -monostort. A fejedelem annyira összebarátkozott aztán Péterrel, hogy fogadott testvérek lettek, és ezt a fogadást Ignatyij püspök egyházilag megáldotta. A fejedelem fiai ezután Pétert nagybátyjuknak nevezték.

Péter túlélte Ignatyij püspököt (†1262) és a rosztovi fejedelem Borisz Vaszil-kovicsot is (†1277). Felesége halála után Péter szerzetes lett, az általa alapított monostorba vonult, ott élt 1290-ben bekövetkezett haláláig, és ott is temették el. Szentként való helyi tisztelete már a 14. században kezdődött, de országos kanonizációja a Makarij metropolita irányította 1547-es egyházi zsinaton történt meg. Ünnepnap-

ja a *Nagy Csetyi Mínyeában* (*Великие Четы-Минеи*) május 23-i és június 30-i dátum alatt található meg. Az első dátum Kirill elődjének, a fent említett Leontyijnak is az ünnepe volt.

A fejedelem unokái aztán már elfeledkeztek arról a szoros lelki kapcsolatról, ami nagyatyjukat fűzte Péterhez. Utóbbi fiától, Lázártól kezdték elvenni a kaszáloít és földterületeinek szélét, ezért a Hordába ment, hogy jelentse a rosztovi fejedelmi unokák önkényeskedését. A Hordából követet küldtek Rosztovba az ügy kivizsgálására, és a követ teljesen jogosnak találta Lázár panaszát a fejedelmi unokákkal szemben, s az eredeti állapot visszaállítását rendelte el, amit arany pecsét (azaz káni) oklevéllel is megerősített. De Lázár fia Jurij alatt tovább folytatódott az ellentét a fejedelmi sarjak és Petr unokája között. A fejedelemfik kezdték elvitatni Jurij azon jogát, hogy a monostor melletti tóból halásszanak, azon az alapon, hogy állításuk szerint Petr csak a tó melletti földeket kapta meg és nem a tavat. A sértett unoka, Jurij, akárcsak előzőleg atyja, Lázár a Hordába ment panasztételre mint a káni család rokona, és ugyancsak egy káni követtel tért vissza, aki az ügy kivizsgálása után (ellenőrizte Jurij okleveleinek eredetiségét) ismét Péter családjának adott igazat, és a tó halászati jogát Péter családjának, illetve a monostornak engedte.

Jurij fia Ignat idejében, aki tehát Péter dédunokája volt, megjelent a tatár Ahmül, aki hadával az orosz föld ellen vonult. Először Jaroszlavlot dúlta fel, majd Rosztov ellen indult. A rosztovi fejedelmek és Prohor püspök elmenekültek. Akkor Ignat utánuk ment, és Prohor püspököt visszatérésre kényszerítette, Ahmült és a tatárokat saját törzsének és rokonainak nevezve („Наше есть племя и сродичи”). Vezetése alatt a papság teljes ornátusban, kereszttel és zászlókkal Ahmül elé vonult. Elöl haladt Ignat a néppel, sólymokat, bundákat és italt vive a tatárnak, s találkoztak a mezőn a tó mellett. Ott Ignat elmondta Ahmülnek, hogy ez a terület, melyet dédapja vett meg, a káné és Ahmülé is („А се есть село царево и твое, господине”), s biztosította arról, hogy a körmenetben imádkozó nép is a káné és Ahmülé. Közben Ahmül fia Jaroszlavban megbetegedett, és Rosztovba hozták, hogy áldja meg a főpap. Nem is csatkoztak, Prohor püspök szentelt vízzel és kereszttel hamar meggyógyította a fiút. Ahmül hálát adott Prohornak, és Ignatot dicsérte, aki megmentette a várost azáltal, hogy kiderült a tatár uralkodói házból való származása. Miután megjutalmazta Prohort és az egyházat, elvette Ignat ajándékait és távozott seregével.¹⁰

Ezek után mód nyílik arra, hogy a szöveg felvetette filológiai-történeti kérdéseket elővegyük, s próbáljunk rájuk feleletet találni.

¹⁰ *Russzkije poveszty*, 1958. 98–105.

A Poveszty filológiai-történeti kérdései

1. A műfaj kérdését illetően Szkripil véleménye¹¹ teljesen helytállóan bizonyult, a történeti-irodalmi elbeszélés (*poveszty*), illetve a belőle kialakuló hagiográfia (*zsityije*) minden jellegzetességét magán viseli, egyszerre képviseli mindkettőt, a történetiség erős hangsúlyával (például az Ahmül-epizód) és az első négy nemzedék tárgyalásával a genealógia (*rodoszlovije*) is megjelenik benne. Ilyen sajátos kevert műfajú művet nem nagyon ismerünk másikat az óorosz irodalomban.
2. A mű keletkezési ideje kezdettől fogva vitatott volt. Vaszilij Kljucsevszkij meggyőző érveléssel a 14. század közepére helyezte a mű létrejöttét, amikor már Petr helyi szentként való tisztelete kialakult.¹² Ugyanakkor sokan a későbbi, 15. századi keletkezést részesítik előnyben.¹³ Szkripil azt hangsúlyozza, hogy ez a motívum, azaz hogy a tatár származású ős álmodt lát, melyben templom vagy monostor alapítására kap isteni felszólítást és megbízást, a 15. század második felében vált általánossá.¹⁴ A Godunov család genealógiájában is az Arany Hordából kivándorló tatár ős, Cset kap megbízást a kosztromai lpatyjevszkij monostor alapítására.¹⁵
Itt két megjegyzést tennék. Először is, ha egy irodalmi motívum általánossá válik, nem jelenti azt, hogy előtte ne létezhetett volna. Másodszor, a hagiográfiai köntös, az álomlátás nem homályosíthatja el azt a tény, hogy az elbeszélés főhőse vagy a szentek életének aktuális főszereplője ne lehetett volna monostor-alapító. Lev Dmitrijev árnyalt megfogalmazásával kell egyetértünk, amennyiben a legenda maga az elbeszélte eseményekhez közeli időben születhetett (a 13. század közepe és az 1320-as évek között), de mint irodalmi mű a *Poveszty* a 15. század második felében nyerte el végleges formáját.¹⁶
3. A szerzőség kérdésében nincs bizonyosság, nem tudjuk pontosan, ki írhatta. Abban a legtöbb kutató megegyezik, hogy Rosztovban kell keresni a szerzőt, mégpedig nagy valószínűséggel a Petrovszkij monostor egyik szerzetese személyében. A rosztovi részletek alapos ismerete erről tanúskodik, és a szerző egyértelmű elfoglaltsága a monostor és Petr utódai javára a rosztovi fejedelmekkel szemben szintén erre utal. Mivel 108 kézirat maradt fenn, melyek között sokszor feltűnő különbségek vannak, a kéziratok kritikai feldolgozása után talán többet tudhatunk meg a szerző személyéről.
4. Bár alapvetően helyes a történetben szereplő események kronológiája, néhány esetben korrekcióra szorul. Kirill rosztovi érsek a *Poveszty* szerint 6761-ben (azaz 1252/53-ban) járt először az Arany Hordában. A történeti adatok szerint ekkor még Batu kán volt az Arany Horda trónján, akit csak 1257-ben követett

11 Lásd az 5. jegyzetet fent.

12 Kljucsevszkij, 1871. 38–42.

13 Buszlajev, 1910. 155–169.; Dmitrijev, 1970. 244.; Szkripil, 1945. 354.; *Russzkije povesztyi*, 1958. 430–438.

14 Szkripil, 1945. 354.

15 A Szaburov, Godunov és Velkaminov-Zernov családok közös eredetét tárgyalja Veszelojszkij, 1969. 162–195. Itt Veszelojszkij egyértelműen elutasítja Cset, a tatár alapító atya történetiségét.

16 Dmitrijev, 1970. 244.

az öccse, Berke a trónon.¹⁷ Tehát vagy a datálás nem megfelelő, és Kirill csak 1257 után járhatott a Hordában, vagy ha a datálás jó, akkor a főpap még Batu kán uralkodása alatt járt először a Hordában. Az előbbi lehetőség valószínűbb, mivel egy rosztovi mondában 1261 szerepel Petr cárevicsnél, s ez az időszak már valóban Berke kán uralkodása alá esik.¹⁸

5. Rufina Dmitrijeva megjegyzi, hogy sem Péter, sem utódainak a neve nem szerepel más korabeli történeti forrásban, mint ahogy Petr cárevics eredeti tatár neve sem fordul elő.¹⁹ Viszont a 19. században rögzített, Artünov feljegyezte rosztovi történeti mondakörben fennmaradt Péter cárevics tatár neve is, még hozzá Dair Kajdagul formában,²⁰ akit Halim Berke fejedelem unokaöccsének, az elhunyt Ibrahim kán fiának nevez, akit Szartak kán testvérének tart. A mondai konfúzió itt teljes: Berke sohasem viselte a Halim nevet, Ibrahim kán a dzsingiszidák között ebben a korban nem létezett, hiszen mind a Halim, mind az Ibrahim név az arabból származik, és az első sporadikus konverziók az iszlámra, így Berkéé is, csak ebben a korban kezdődnek, Szartak kán pedig a második Dzsingisz-fi Batu fia volt, akinek testvérét, ha egyáltalán tényleg a testvére volt, akkor Ulagcsinak hívták. A mondában előforduló összes tatár névre való utalás tehát vagy anakronisztikus, vagy más, későbbi korból származik, így forrásértékük nincsen.

Különösen érdekes a Kajdagul elnevezés története, mivel ez nem más, mint a tatár Hudajkul kissé eltorzított alakja. A név a *hudá/hudaj* 'isten' jelentésű, egyébként perzsa eredetű tatár szóra megy vissza, a *kul* pedig '(rab)szolga' jelentésű szó a török nyelvekben, tehát a név jelentése 'Isten szolgája'. Ilyen típusú nevek mind a keresztény, mind az iszlám világban jól ismertek: az arab *Abdulláh* név ugyanazt jelenti, mint a tatár *Hudajkul*. De miért pont ez a név szerepel Petr eredeti neveként? A magyarázatot egy 250 évvel későbbi esemény adja meg világosan. 1506-ban II. Vaszilij moszkvai nagyfejedelem nővérét, Jevdokiját feleségül vette a kazányi tatár Hudajkul cárevics (Ibrahim kán fia), keresztény néven Petr Ibragimovics, az Uszpenszkij szoborban a moszkvai Kremlben. Az eseményről a korabeli források részletesen tudósítanak.²¹ A névhasználat alapján a mondában nyilván Hudajkul/Petr esetét vetítették vissza Petr cárevics történetére, akinek így lett az „apja” Ibrahim kazányi kán. (Az ilyen időbeli eltolódások, a hasonló események egymásra vetítése gyakori jelenség minden mondakörben.) De még egy momentum hozzájárulhatott, hogy Hudajkul/Petr alakja rávetülhetett Dajir/Petr alakjára. Hudajkult ugyanis megkeresztelése előtt Rosztovba küldték a püspöki udvarba tanulni, és biztos, hogy Petr/Dajir mintájára választották neki a Petr nevet. Tehát először Petr cárevics mintájára „formázták meg” Petr/Hudajkult, így nem csoda, hogy a későbbi századok folyamán a rosz-

17 Berke kánra lásd: Vásáry, 2015.

18 *Szkazanyija Rosztova Velikogo*, 2007. 274.: *Szvjatoj Petr, carevics Ordünszkij. Ot Roszgyesztva Hrisztova 1261 leta.*

19 Dmitrijeva, 1989. 257.

20 *Szkazanyija Rosztova Velikogo*, 2007. 275.

21 Beljakov, 2011. 105–106.

tovi népi emlékezetben a két Petr összeolvadt.²² Petr Hudajkult mint az uralkodói család tagját a moszkvai Kremlben az Arhangelszkij szoborban temették el, ahol a sírja körüli freskók felidézik Petr cárevics alakját és legendájának egyes jeleneteit.²³ Tehát Petr cárevics és Petr/Hudajkul alakját már a 16. században összekapcsolták, mint hasonló sorsú kereszténnyé lett tatár előkelőket.

A Dajir név viszont, ha más forrásból nem is ismerjük, Petr vonatkozásában nem kizárt, mivel elterjedt és ismert mongol név volt a 13. században, amikor még a dzsingiszida vezető réteg nyelvileg nem törökösödött el.²⁴ Az tény viszont, hogy a Mongolok Titkos Történetéből és Rasidaddin perzsa történetíró Dzsingisz fiainak nagyon részletes családfáját tartalmazó művéből nem ismerjük e nevet. Ez önmagában azonban semmit sem jelent, mivel az ezekben a művekben felsorolt számos dzsingiszida a mongol történelem szereplője volt, s a kisebb szerepekhez jutott, vagy egyáltalán semmi lényeges funkciót nem betöltő dzsingiszidák tucatjai kimaradtak a hivatalos genealógiákból. Rasidaddin például megjegyzi: megbízható forrásokból tudja, hogy az elsőszülött Dzsocsinak mintegy negyven gyermeke volt, és számtalan unokája, akikről nincs közelebbi értesülése.²⁵

De akkor ki lehetett Dajir/Petr cárevics atyja? A legidősebb Dzsingisz-finek, Dzsocsinak 13 számontartott fia volt, köztük az elsőszülött Orda-Icsen, a másodszületett Batu kán, aki a nyugati mongol uluszt állammá szervezte, valamint maga Berke kán, előbbieik öccse, akinek nem volt gyermeke, és akinek az unokaöccse volt Petr. Jurij Szeleznyov Dzsocsi ötödik fiának, Sejbánnak tizenkettedik fiát, az utód nélkül meghalt Konicsit sejtí Petr alakja mögött, de feltevését semmivel sem tudja valószínűsíteni.²⁶ Az utóbbi időben az elsőszülött Orda-Icsen neve fel-felbukkan internetes honlapokon mint Petr esetleges apja, de a komoly szakirodalomban ennek semmi nyoma, és semmivel sem igazolható.²⁷ A legvalószínűbb, hogy sohasem fogunk közelebbit megtudni a feltehetőleg Dajir nevet viselő cárevicsről, mivel a keleti történeti források Dzsingisz családfájában csak azokról a dzsingiszidákról írnak, akik valamilyen szerepet játszottak a birodalomban. Ahogy fentebb említettük, soknak a neve sem maradt fenn; feltehetőleg Dajir közelebbi családi hátterét a tizenhárom dzsocsida fiú és leszármazottai között ennél közelebbiről sohasem fogjuk tudni meghatározni.

22 Beljakov, 2011. 90.

23 Szamojlova, 1995. Vö. még Melnyik, 2012.

24 A mongol történelem első fél évszázadából e néven a következő személyeket ismerjük forrásszerűen: 1. Dajir Uszun, merkit törzsfő (MTT, §§ 102., 105., 109., 1101., 117., 197.); 2. Dajir, Dzsingisz kán első, a mongol törzseket egyesítő 1206-os kuriltáján a 95 újonnan kinevezett ezredek egyike; 3. Dajir, a kereit Ong-kán parancsnoka (Ras. 67.); 4. Dajir, Ögödej kongkoton nemből származó ezredese (Ras. 90., 280.); 5. Dajir Bahadur, mongol harcos az elővédnél Buhara ostrománál (1220), később Kásmírba és Indiába került Hülegü fennhatósága alá (Ras. 246., 478).

25 Ras. 348.

26 Szeleznyov, 2009. 106.

27 Így a Wikipédia szócikkében is, forrásmegjelölés nélkül: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пётр_Ордынский #cite.

6. Érdekes kérdést vet fel Petr feleségének a személye. A történet szerint Petr egy tatár előkelő lányát kapta feleségül, és itt felmerül, hogy egy keresztység nélküli, „pogány” tatár nőt lehetett-e feleségnek elismerni és egyházi áldásban részesíteni a párt. A válasz nyilván a nem. Az évkönyvek és a rosztovi mondakör megőrzött több adatot a 13. század közepi Rosztov tatár betelepülőiről. Gleb Vaszilkovics rosztovi, majd belozerszki fejedelemnek a felesége tatár volt („Feodora tatarka”), egy hordai előkelőnek, Szartaknak a lánya (a Szartak név nem volt ritka, és valószínűleg ennek a tatár előkelőnek nem volt köze Batu fiához, Szartakhoz). Kirill püspök, Szarjából megtérve, az ifjú cárevicset ennek a tatár származású Feodorának a kezére adta, akinek palotájában (*tyerem*) kezdte Petr a keresztény tanítást elsajátítani. A fejedelem, akinek felesége tehát tatár származású volt, szintén egy tatár előkelő lányát választotta Petrnek feleségül, mivel az idő tájt éltek tatár előkelők Rosztovban („князь же поим ему от великих вельмож невесту, беша бо тогда в Ростове ординстии вельможи”). Az egyik *zityije* kéziratvariáns szerint Petr menyasszonyának már atyja is keresztény tatár volt („преже быше въ веру пришедь”).²⁸ Petr tatár származású feleségének tatár neve nem ismert, a rosztovi mondában megőrzött név nyilván anakronisztikus, mivel a monda tévesen a 14. századi Arany Horda-i uralkodó Özbek kán nővérének Koncsaka nevét adja meg Petr felesége nevéként, aki Agafja néven lett Jurij Danyilovics moszkvai és vlagyimiri nagyfejedelem második felesége.²⁹ A rosztovi monda Petr tatár feleségének keresztény nevét Feodulijaként adja meg, ez a név azonban más forrásból eddig nem került elő.³⁰
7. A *Poveszty* megőrzött olyan momentumokat, szokásokat, melyek egyértelműen a korabeli tatár világra utalnak, így ezek csak növelik a forrás hitelességét. Ilyen az, hogy Petr szerette a tatár előkelők által sokat űzött vadászatot; álomba merülése és látomása is egy ilyen vadászat alkalmából történt („и царския своя не преставаая утехы: бе выездя при езере ростовстем птицами ловя”). Ljuba Grinberg hívta fel a figyelmet, hogy a telekvásárlás során a földterület kijelölése kötéllal, árokással és az árokba helyezett pénzérméssel történt. Ennek a földmetszentalési mongol rituális szokásnak a meglétét Grinberg meggyőzően bizonyítja.³¹
8. Egy másik érdekes tatár hatás is felfedezhető az elbeszélésben, amit Charles Halperin vett észre.³² Petr dédunokája, Ignat az 1322-es tatár betöréskor Ahmül és a tatárokat saját törzsének és rokonainak nevezte („Наше есть племя и сродичи”), szemben a rosztovi hercegekkel, akik szerint Petr leszármazottai nem az ő vérük („не наша кость”). Ahmül pedig, miután fiát Prohor püspök csodálatosan meggyógyította, hálát ad a püspöknek és Ignatnak is, aki megmentette a várost, uralkodói vérből valónak, velük egy nemzetségbelinek nevezve. Biztatja, hogy baj esetén csak forduljon hozzá („Благословен же и ты,

28 Kljucsevszkij, 1871. 41.

29 Szeleznyov, 2009. 107.

30 *Szkazanyija Rosztova Velikogo*, 2007. 300–302.

31 Grinberg, 2011. 666–671.

32 Halperin, 1975. 335.

Игнате, иже упасе люди своя и соблюде град сей. Царева кость, наше племя, еже та zde будет обида, да не ленися ити до нас”). Amit most vérenek fordítottunk, az szóról szóra csontot (*koszty*) jelent. Ami a „csont” szónak „rokon, egy vérből/nemzetségből való” jelentését illeti, az az óoroszban sehol sem fordul elő, Izmail Szreznyevszkij nagy óoroszb szótárában egyedül csak a Petr-életrajzban szereplő adatot említi.³³ Nem más ez, mint a mongol *yasun* és/vagy török *süngük* „csont” szónak az orosz tükörfordítása, ugyanis a mongolban és a törökben a nemzetségi, törzsi összetartozást nem a vér, hanem a csont szóval fejezték ki.³⁴

9. Az előbbi pontban elemzett, a csont szóval kifejezett vérségi, nemzetségi összetartozás tatár elvét végig megfigyelhetjük a *zsityij*-ében. A dzsingiszida Petr utódai még negyedíziglen, már keresztényként is őrizték Dzsingisz nemzetségéhez való tartozásuk tudatát, ami határozott előnyt jelentett nekik a rosztovi fejedelmekkel és elittel való összeütközéseik során. Az Arany Hordából jövő hivatalnokok, követek rendre nekik adnak igazat birtokvitáikban, melyeket a monostor melletti tó halászati jogának (*rübnaia lovlja*) ügyében folytattak a rosztovi fejedelmekkel.³⁵ A dzsingiszida nemzetségi elv tekintélyt jelentett az oroszoknál is, sőt az orosz egyházban is: egy kereszténynek megtért mongol-tatár dzsingiszida előkelőbbnek, fentebb állónak bizonyult bármilyen fejedelmi vagy hercegi vérből származó orosz szemben. Nem véletlen, hogy a császári (cári) címet csak 1547-ben tudta felvenni IV. (Rettegett) Iván. Egy dzsingiszida kánfi, azaz cárevics rangban többet nyomott a latban, mint egy orosz nagyfejedelem.
10. Mindezt különösen jól illusztrálja az Ahmül-epizód a történet végén, amely egy igazolható történeti esemény megörökítése. Ahmül az Arany Horda hadvezére volt, aki több alkalommal járt orosz földön követségben és büntető hadjárat során egyaránt.³⁶ 1318-ban Vlagyimirba ment a nagyfejedelemmel közölni, hogy a kán a Hordába rendelte magához raporra. 1322-ben követként jelent meg ismét, ez alkalommal Jurij Danyilovics moszkvai fejedelmet kellett a Hordába rendelnie. Az orosz évkönyvek számos alkalommal írnak róla, egyértelműen kegyetlen színben feltüntetve a követet. Elfoglalta Jaroszlavlot, sok embert megölt és készült Rosztov bevételére is, ami végül nem sikerült. S hogy miért nem, éppen a *Poveszty* története teszi világossá. Petr dédunokája Ignat Prohor püspökkel, a papsággal és a néppel Ahmül elé vonult és feltárta tatár származását, Ahmült és a tatárokat saját törzsének és rokonainak nevezve („Наше есть племя и сродичи”). Ignat közli még Ahmüllel, hogy a terület, melyet dédapja vett meg, a káné és Ahmülé is („А се есть

33 Szreznyevszkij, 1893. 1297.

34 A mongol *yasun* „csont” szóra és a nemzetségi összetartozás kifejezésére való használatát lásd: Doerfer, 1963. 553. A korabeli arab és perzsa nyelvű források szintén a „csont” jelentésű szavakat használják a mongolok vonatkozásában, ami éppúgy a mongolból való tükörfordítás, mint az orosz szó.

35 Még a 17. század közepén is őrizte a rosztovi Petrovskij monostor a Petr cárevics óta meglévő halászati jogát a rosztovi tóban, vö. Mihail Fjodorovics cár e témájú oklevelét 1645-ből: *Gramota*, 1645.

36 Szeleznyov, 2009. 107. az évkönyvek összes adatával.

село царево и твое, господине”). Miután a tatár vezér szimpátiáját így felkellették, a *Poveszty* még Ahmül egyik fiának Prohor püspök kezeitől való csodálatos gyógyulását is hozzáfűzi a történethez, ami ugyanolyan hagiográfiai elem, mint a történet elején Kirill püspök gyógyításai voltak. Ezután hangzanak el Ahmül dicsérő szavai, melyek külön kiemelik Ignat uralkodói származását („царева кость, наше племя”). Tehát Petr családjának dzsingiszida származása még dédunokájának idejében, az 1320-as években is olyan tekintélyt biztosított, hogy a tatárok Rosztov városát is megkímélték emiatt. Ami külön érdekes: a dzsingiszida származás volt a legfontosabb társadalmi tény, ami felülírta a valósi hovatartozást is: egy dzsingiszida lehetett muszlim, keresztény, buddhista, taoista (mindre van példánk a Kínától a Kárpátokig húzódó mongol világbirodalom területéről), akkor is elsősorban Dzsingisz kán leszármazottja maradt.

Mindaz, amit a tatár történeti vonatkozásokról az 5–8. pont alatt elmondtunk, megerősíti azt, hogy a tatár hódítás első évtizedeiben Rosztov különösen fontos szerepet játszott az alakuló tatár–oroszlkapcsolatokban. A rosztovi fejedelmek közül többnek tatár felesége volt. Így Gleb Vaszilkovics fejedelem a kán rokonát vette feleségül a Hordában.³⁷ Borisz Vaszilkovics fia, Konsztantyin második felesége szintén tatár asszony volt.³⁸ Borisz és Gleb Vaszilkovics gyakran járt a Hordában; Borisz Vaszilkovics, Mihail Glebovics és Konsztantyin Boriszovics a Hordában halt meg.³⁹ Ezenkívül tatár helynevek találhatók a Rosztovi Fejedelemség területén, főleg a déli részen, a Karasi volosztyhoz közel, ahol a rosztovi Petrovszkij monostor földjei voltak találhatóak (Karas, Iklar, Otlar, Asztrjukovo). Mindezek alapján mondja teljes joggal Szergej Sztrelnyikov, hogy Petr legendája teljesen hiteles történeti adatokat tartalmazhat.⁴⁰

A Csirikovok családfája

Miután áttekintettük a *Poveszty* műfaját, keletkezési idejét, szerzőségét, a történetben található események kronológiáját és a tatár vonatkozásokat illető kérdéseket, rátérhetünk a genealógiai kérdésekre. Ennek a különleges, történeti és hagiográfiai elemeket vegyesen tartalmazó történetnek, a *Poveszty*nek ugyanis genealógiai vonatkozásai is vannak. Nemcsak a főhős Petr életét és csodáit tartalmazza, hanem Petr után negyedíziglen, egészen Petr dédunokájáig, Ignatig nyomon követi a család történetét. Ignat apja Jurij, annak apja Lázár, annak apja Petr volt. De Ignatnál tovább nincs közvetlen forrásunk a családra. Hogy koherens családfával rendelkezünk mégis, az annak köszönhető, hogy a későbbi orosz genealógiák között van egy, a Csirikov családé, amely Petr cárevicstől eredezteti magát. A Csirikovok első hiteles családfája a 17. század végén keletkezett, amikor a *mesztnyicsesztvo* 1682-ben történt meg-

37 *Lavr. let.* 524.

38 *Lavr. let.* 528.

39 *Lavr. let.* 525., 527., 529.

40 Sztrelnyikov, 2009. 64–67.

szüntetése után a nemesi családokat kötelezték, hogy adják be családfájukat és családi irataik másolatát. Így született a *Barhatnaja knyiga* (az Orosz Állam bojár és nemesi családjainak genealógiai könyve), amely az 1555–1556-os *Goszudarev rodoszlovecet* (az orosz fejedelmi és bojári családok genealógiai könyvét) és a 16–17. századi genealógiai összeírásokat foglalta magában, melyeket 1682–1687-ben adtak be a nemesi családok. Ennek a felhívásnak nem az összes nemesi család tett eleget, így bár a legtöbb családfa megvan, egyes családok kimaradtak.⁴¹

A *Barhatnaja knyiga* szerint a Csirikov család tatár eredetű volt („iz tatar”),⁴² és egyik ősiük, Petr Ignatyjevics Csirikov Dmitrij Donszkoj oldalán harcolt a kulikovói csatában 1380-ban.⁴³ Megjegyzendő, hogy a *Barhatnaja knyiga* minden esetben feltünteti a család származását (orosz, lengyel–litván, nyugat-európai, tatár és más keleti, meghatározatlan), a leírás nem minden esetben megbízható, gyakran legendás elemek keverednek bele, de a Csirikov család leszármazását Petr cárevicstől a fentebb ismertetett korabeli történeti források és a *Barhatnaja knyiga* alapján megbízhatónak tartja a kutatás. Az eredetet mindig a *vüjezd* szóval jelzik, ami azt mutatja, hogy honnan származik a család. A 15–16. századi számos tatár *vüjezd* között az orosz nemességben a Csirikov család őséé volt a legkorábbi, méghozzá a család egy dzsingiszida orosz szenttel büszkélkedhetett.⁴⁴ A Csirikov család a 20. századig prominens szerepet játszott az orosz történelem folyamán.

A Povesztyben Petr dédunokájával fejeződik be a történet, míg a 17. századi családfa, miután megemlíti az első négy íz tagjait (Petr → Lazar → Jurij → Ignatyij), Ignatyij fiával, Petrral folytatja, aki 1390-ban részt vett a kulikovói csatában, és aki a genealógiai feljegyzés szerint először kezdte a Csirikov családnevet viselni. Nemrégiben jelentek meg Szergej Sztrelnyikov alapvető kutatásai, melyek új források, elsősorban több *szinogyik* feltárással és értelmezésével lényegesen bővítették az 1380 előtti nemzedékekről alkotott képünket.⁴⁵ Most csak a főbb új eredményeket említem, a részletes adatolás és bizonyítás megtalálható Sztrelnyikov fentebb hivatkozott könyvében.

Petr unokája, Jurij a *szinogyik*ban Georgij Baszkak néven szerepel, és úgy tűnik, hogy a *baszkak* itt tényleg azt jelenti, hogy Petr unokája káni adóbeszedőként működött Rosztovban. Itt is azt láthatjuk, hogy a Petrov-klán kereszténysége nem írta felül az előkelő dzsingiszida származást. Egy dzsingiszida keresztényként is

41 Erről a folyamatról és részletes történetéről, alapos levéltári kutatásokkal alátámasztva lásd: Antonov, 1996. A Csirikovokról szóló genealógiai feljegyzések (*rodoszlovnüje roszpisi*) pontos adatai, levéltári jelzetekkel együtt: Antonov, 1996. 330–331. A család két tagja, Andrej Csirikov és Ivan Csirikov különböző időben (az előbbi 1686–1688-ban, az utóbbi 1686. március 18-án) adta be családfáját.

42 BK 2. 401., 423. Ugyanígy: OG 3. 21., mely megjegyzi, a szent ős élete (*szityije*) a *Csetyi Minyeában* megtalálható, a szent ünnepnapjának dátumánál, június 30. alatt.

43 Veszeloovszkij, 1974. 355. Maga a Csirikov családnév az „egyfajta csizma/cipő” jelentésű *csiriki* (változatok *csarüki*, *csarki*, *csarü*) ragadványnévből jöhet, amely különböző orosz nyelvjárásokban megvan (Sipova, 1976. 377–378., 394.). A családnévnek semmi köze a török-tatár *cserig* „sereg” szóhoz, mellyel Nyikolaj Baszkakov hozta össze teljesen elhibázott koncepciójú könyvében (Baszkakov, 1979. 117–118. No. 62.), majd nyomában, hasonlóan tévesen Alfred Halikov (Halikov, 1992. 180–181. No. 468.).

44 Beljakov, 2011. 51. 3. j.

45 Sztrelnyikov, 2009. 63–68.

részesült a káni család különös karizmájában. Az is kiderült Sztrelnyikov kutatásai alapján, hogy Jurijnak (*alias* Georgij Baszkaknak) az elsőszülött fiú Ignaton kívül még két fia volt, Mark és Jurij, akiknek további gyermekei voltak: Marknak két fia, Alekszandr és Venyiamin, Jurijnak Danyilo, s tudunk még Venyiamin fiáról, Gavrilóról. Külön érdekesség, hogy Georgij Baszkaknak és két fiának, Marknak és Jurijnak a felesége neve is fel van jegyezve, ami a hagyományos genealógiákban a legritkább (általában csak a fiúvonalat tüntetik fel). Mindennek a jelentősége az, hogy Petr cárevics leszármazottainak száma jóval népesebb, semhogy a Csirikov családra korlátoznánk azt. Ugyanis Ignatnak két testvére volt, Mark és Jurij és azok leszármazottai, akik nem viselték a Csirikov nevet, melyet csak az ötödik nemzedékben vett fel Petr cárevics ükunokája, Petr Ignatovics. Tehát a rosztovi nemesség között több nemesi család is Petr leszármazottja lehet, de ezek nem őrizték meg Petrtől való származásukat úgy, mint a Csirikov család.

Visszatérve a *Barhatnaja knyiga* anyagához, hozzá kell tennünk, hogy egy-egy család iratanyaga nem mindig maradt fenn eredetiben, így a Csirikové sem. Viszont szerencsére, sok más család elveszett irataihoz hasonlóan, a 18. században több alkalommal másolatok készültek a Nagy Péter cár által létrehozott *Geroldmejsztyerszkaja kontora* (GK, a Szenátus heraldikai hivatala) számára, s ennek alapján a családi genealógiák jól rekonstruálhatók. Először 1756-ban, majd az 1780-as években készültek másolatok a Csirikov család két beadott iratáról.⁴⁶

A következőkben felrajzolom a Csirikovok családfáját a 15. század végéig, a Csirikov család genealógiájának a *Geroldmejsztyerszkaja kontorában* levő négy példánya közül az egyik alapján.⁴⁷ A családfában a genealógiai feljegyzésben (*roszpisz*) nem szereplő pár személy is helyet kap (szám szerint hat darab), akiknek létét és kapcsolatát a Csirikovokhoz, mint Petr cárevics leszármazottait, Szergej Sztrelnyikov előzőleg ismertetett fontos kutatásai tárták fel. Ezek később más családneveken élhettek tovább; megkülönböztetésül a Csirikovok adataitól, ezek nincsenek félkövérrel szedve.

46 A heraldikai hivatal anyagai, így a Csirikovok beadványai is, az RGADA-ban található. Andrej Csirikov családi összeírása (1686–1688): GK-1, kn. 449, ff. 520r–521r. (1756) és GK-1, kn. 241, ff. 993r–995v. (1780 k.); Ivan Csirikov családi összeírása: GK-1, kn. 449, ff. 522v–524v. (1756) és GK-1, kn. 241, ff. 504r–506v., 978r–982r. (1780 k.).

47 Eddig nem kiadott anyag: RGADA, фонд 286, опись 1, единица хранения 241, листы 993–997.

	I.	
1. Petr		
	II.	
2. Lazar Petrovics		1.
	III.	
3. Jurij Lazarevics/Georgij Baszkak		2.
	IV.	
4. Ignatyij Jurjevics		3.
5. Mark Ignatyjevics		4.
6. Jurij Ignatyjevics		4.
	V.	
7. Petr Ignatyjevics Csirikov (Az első a családban, aki a Csirikov családnevet használta)		4.
8. Alekszandr Markovics		5.
9. Venyiamin Markovics		5.
10. Danyilo Jurjevics		6.
	VI.	
11. Ivan Petrovics		7.
12. Gavriilo Venyiaminovics		9.
	VII.	
13. Fedor Ivanovics		11.

FÜGGELÉK

Род Чириковых

РГАДА, ф. 286, оп. 1, ед. хр. 241, лл. 993–997.

(993) Как ходил в Орду Беркаю царю Кирил епископ ростовский исправлени ради церковных и тут излюбил православную веру племянник Беркая царя, и с Кирилом епископом ростовским прииде тайно в Ростов и крестился в православную веру, а во крещении имя ему Петр, и о том свидетельствует в житии ево Петрове. А у Петра сын Лазарь, а у Лаз[ар]я сын Юрья, у Юрья сын Игнати, у Игнатья сын Петр почал писатца Чириков. И бысть с великим князем Дмитрием Ивановичем против Мамаю в сторожевом полку, и том свидетельствует летописная книга и печатная киевская кроника, что зовут

(993об) Синописис.⁴⁸ А у Петра Иван, а у Ивана сын Федор, а у Федора дети Власей да Никифор. И Власей был у великого князя Андрея Васильевича Углецкого боярин и как князь великий Андрей Васильевич отступил от брата своего великого князя Ивана Васильевича всеа Русии самодержца и в то время приде на Русь царь Ахмат и стоял на Угре, а князь великий Иван Васильевич стоял в Кременске, и тут пришел к нему брат его великий князь Андрей Васильевич и смирился з братом своим с великим князем Иваном Васильевичем. И он Власей Федорович Чириков прииде с нимже со князем Андреем Васильевичем. А как набежал царь Ахмат и великий князь Иван Васильевич пришед к Москве положил опалу на брата своего на князя Андрея Васильевича и велел посадить в полату, а детей ево князя

(994) Дмитрея Андреевича да князя Ивана Андреевича сослал на Вологду, а Власья Федоровича Чирикова сослал в Муром, и в Муроме умре. А сына ево Семена сослал в Ярославль и з женою и з детми, и был в той опале и до представления великого князя Ивана Васильевича всеа Русии самодержца. И после великого князя Ивана Васильевича великий князь Василей Ивановичь всеа Русии пожаловал ему Семену и сыну ево Костянтину зовому Коньсте вотчины ис черных своих волостей, и о том дал свои жаловнныя грамоты за красными печатми. 19 году а и (?) запалы взять не велел для того, что дети великого князя Андрея Васильевича Углецкого, князь Дмитрей Андреевичь да князь Иван Андреевичь еще были

(994об) живы. А у Семена дети Костянтин да Семен рекомы Гневаш да Иван, а у Семена дети Андрей бездетен да Гаврила да Мелентей завомый Третьяк. А у Гаврила дети Петр да Иван, у Третьяка Ма[н]уил да Кирила бездетны, да Илья да Иван. У Петра дети Федор бездетен да Василей. А у Ивана дети окольникей Андрей Иванович да окольникей и намесник алонецкой Илья Иванович а послан к салтану турскому великим послом, и на пути на Дону умре, да Михайло бездетен. А у Василья у Петрова сына сын Григорей, а у окольника Илья Иванова сын Михайло великого государя царя и великого князя Иоанна Алексеевича в комноте в стольниках. А у Ильи Третьякова сына дети Данило да Федор бездетен. А у Ивана Третьякова сына сын Гаврила. А у Данила

(995) Ильина сына дети Иван да Степан да Иван же. А у Гаврила Иоанова сына дети Яков да Осип, а у третьева Семенова сына Власьевица у Ивана сын Кипреян прозвище Назим. А у Кипреяна сын Степан, а у Степана дети Андрей да Григорей да Лука. А от другова Федорова сына Ивановича от Власьева брата от Никифора Федоровича два сына Никита да Алексей. И Никиты три сына Яков да Иван да Михаила, от Алексея сын Невежа бездетен. А от Якова Микитина сына четыре сына Яков да Степан да Микифор да Федор. А у Якова Яковлева сына сын Марко, у Марка Яковлева сына два

48 А hivatkozott kijeви krónika nem más, mint az 1674-ben Kijevben kiadott Szinopszisz Kijevszkij (Синописис, или Краткое собрание от различных летописцев о начале славяно-російскаго народа и первоначальных князьях богоспасаемаго града Кіева), az orosz krónikák alapján készített történeti kompiláció. Rendkívül népszerű volt, utolsó kiadása 1861-ben jelent meg Kijevben.

сына Родион да Борис в стольниках. У Родивона Маркова сына два сына Илья да Иван, оба в стольниках. У другова у Маркова сына у Бориса два сына Иоан да Кирило, оба в стольниках. А от другова Яковлева сына от Степана сын Степан бездетен. А от третьева Яковлева сына от Микифора сына Кузма бездетен. А от четвертого от Яковлева сына от Федора

(995о6) сын Петр. А от Петра два сына Иев да Иван, оба бездетны. А которые пошли от Ивана да от Михаила Никитиных детей, и те поколенью своему роспись принесут сами. А живых ныне того сын, а кроме того роду нашего никого нет.

(995о6–996) Список з грамоты ... [Vaszilij Ivanovics nagyfejedelem Szemen Vlaszjevicsnek adott, 7019. (1511.) február 25-én kelt oklevelének másolata]

(996–997) Список з грамоты ... [Vaszilij Ivanovics nagyfejedelem Kosztya Szemenovicsnak adott, 7019. (1511.) február 25-én kelt oklevelének másolata]

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

RGADA

Российский государственный архив древних актов (РГАДА) [Régi Íratok Oroszországi Állami Levéltára], Moszkva. фонд 286, опись 1, единица хранения 241, лл. 993–997.

2. Kiadott források

ВК

1787 *Родословная книга князей и дворян российских и выезжих, содержащая в себе: 1) Родословную книгу, собранную и сочиненную в Розряде при царе Феодоре Алексеевиче и по временам дополняемую, и которая известна под названием Бархатной книги...* Москва, 1787.

Gramota

1645 Грамота от 7163 (1645) г. Царя Михаила Феодоровича о рыбных ловлях в Ростовском озере. In: *Ярославские епархиальные ведомости*, 1893. 35. sz. Часть неофициальная, 550–552.

Lavr. let.

1928 *Полное собрание русских летописей*. Том 1. *Лаврентьевская летопись*. Вып. 3. Приложения. *Продолжение Суздальской летописи по Академическому списку*. Ленинград, 1928.

МТТ

1962 *A Mongolok Titkos Története*. Ford. és komm. Ligeti Lajos. Bp., 1962.

ОГ

1798–1917 *Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи*. 1–21. Санкт-Петербург, 1798–1917. <https://gerbovnik.ru> (letöltés: 2023. június 20.).

Ras.

1998–1999 *Rashiduddin Fazlullah's Jami'u't-tawarikh: Compendium of Chronicles*. I–III. *Rashiduddin: A History of the Mongols*. I–III. English translation & annotation by. W. M. Thackston. Cambridge, Mass., 1998–1999. (Sources of Oriental Languages & Literatures, 45.)

Russzkije povesztyi

1958 *Русские повести XV–XVI веков. Тексты и переводы.* Сост.: М. О. Скрипиль. Москва–Ленинград, 1958.

Szказanyija Rosztova Velikogo

2007 *Сказания Ростова Великого, записанные Александром Артыновым.* Составление, предисловие, комментарии Ю. К. Бегунова. Изд. 2-е дополненное, Москва, 2007.

Zsityije szvjatogo otca Kirila

1859 Житие святого отца Кирила архиепископа ростовского. In: *Православный Собеседник.* Казань, 1859. Часть I. 360–376.

3. Szakirodalom

Antonov

1996 Антонов, А. В.: *Родословные росписи конца XVII в.* Москва, 1996. (Исследования по русской истории, 6.)

Baszkakov

1979 Баскаков, Н. А.: *Русские фамилии тюркского происхождения.* Москва, 1979.

Begunov

1997 Бегунов, Ю. К.: Александр Яковлевич Артынов и его сказочные повести. In: *Карабиха. Историко-литературный сборник, 3.* Сост.: Б. В. Мельгунов. Ярославль, 1997. 292–309.

Beljakov

2011 Беляков, А. В.: *Чингисиды в России XV–XVII веков. Просопографическое исследование.* Рязань, 2011.

Beljakova

1988 Белякова, М. М.: Некоторые наблюдения над отражением исторических фактов в «Повести о Петре, царевиче Ордынском». In: *Литература Древней Руси. Источниковедение.* Отв. ред.: Д. С. Лихачёв. Ленинград, 1988. 77–81.

1993 Белякова, М. М.: «Повесть о Петре, царевиче ордынском» в историко-литературном контексте (к вопросу о датировке произведения). In: *Труды Отдела древнерусской литературы, 46.* (1993) 74–84.

Buszlajev

1910 Буслаев, Ф. И.: Смоленская легенда о св. Меркурии и ростовская о Петре царевиче Ордынском. In: Буслаев, Ф. И.: *Сочинения.* Том 2. *Сочинения по археологии и истории искусства.* Санкт-Петербург, 1910. 151–198.

Csufarovszkij

1902 Чуфаровский, Николай: *Ростовский Петровский монастырь и его основатель преподобный Петр царевич.* Одесса, 1902.

Dmitrijev

1970 Дмитриев, Л. А.: Сюжетное повествование в житийных памятниках конца XIII–XV веков. In: *Истоки русской беллетристики. Возникновение жанров сюжетного повествования в древнерусской литературе.* Отв. ред.: Я. С. Лурье. Ленинград, 1970. 208–263.

Dmitrijev–Lihacsov

1984 *Памятники литературы Древней Руси.* [Вып. 6.] *Конец XV – первая половина XVI века.* Составление и общая редакция Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева. Москва, 1984.

Dmitrijeva

1989 Дмитриева, Р. П.: Повесть о Петре, царевиче ордынском. In: *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. 2. Вторая половина XIV–XVI вв. Ч. 2. Л–Я. Отв. ред.: Д. С. Лихачев. Ленинград, 1989. 256–259.

Doerfer

1963 Doerfer, Gerhard: *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*. Bd. I. *Mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden, 1963.

Golubinszkij

1903 Голубинский, Е. Е.: *История канонизации святых в русской церкви*. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 1903.

Grinberg

2011 Grinberg, Lyuba: From Mongol Prince to Russian Saint. A Neglected 15th-Century Russian Source on the Mongol Land Consecration Ritual. In: *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, 12. (2011) 3. sz. 647–673.

Halikov

1992 Халиков, А. Х.: *500 русских фамилий болгаро-татарского происхождения. Болгар-татар чыгышлы 500 рус фамилиясе*. Казань, 1992.

Halperin

1975 Halperin, Charles J.: A Chingissid Saint of Russian Orthodox Church: “The Life of Peter, Tsarevich of the Horde”. In: *Canadian–American Slavic Studies*, 9. (1975) 3. sz. 324–335.

Kljucsevszkij

1871 Ключевский, В. О.: *Древнерусские жития святых как исторический источник*. Москва, 1871. [Új kiadás 1988.]

Krivosejev

1999 Кривошеев, Ю. В.: *Русь и монголы. Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII–XIII вв.* Санкт-Петербург, 1999.

2002 Кривошеев, Ю. В.: Ордынский царевич Петр и его род. Некоторые бытовые и религиозные черты пребывания монголо-татар на Руси. In: *Университетский историк* [Санкт-Петербург], 1. (2002) 118–125.

Levszkaja

2016 Левская, В. В.: Коллекция документов иеромонаха Валентина (Ляхоцкого) из собрания музея «Ростовский кремль». In: *Сообщения Ростовского музея*, 21. (2016) 289–301.

Ljahotszkij

1912 Ляхотский, Валентин: *Преподобный Петр царевич и основанный им Ростовский Петровский монастырь*. Ростов-Ярославский, 1912.

Melnyik

2002 Мельник, А. Г.: К истории почитания ростовского святого Петра царевича в XV – середине XVIII вв. In: *IX Золотаревские чтения. Материалы научной конференции (29–30 октября 2002 г.)*. Ред.: А. М. Селиванов. Рыбинск, 2002. 95–97.

2003 Мельник, А. Г.: К вопросу о времени возникновения «Повести о Петре, царевича ордынском». In: *Труды Отдела древнерусской литературы*, 53. (2003) 626–627.

2007 Мельник, А. Г.: Надгробная икона ростовского святого Петра царевича в житии конца XVII века. In: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 1. (2007) 104–115.

2012 Мельник, А. Г.: Иконография ростовского святого Петра царевича. In: *История и культура Ростовской земли. Материалы конференции 2011 г.* Ростов, 2012. 100–125.

Sipova

1976 Шипова, Е. Н.: *Словарь тюркизмов в русском языке*. Алма-Ата, 1976.

Szamojlova

1995 Самойлова, Т. Е.: Сюжет о Петре, царевиче Ордынском в системе росписи Архангельского собора Московского Кремля. Смысл и значение. In: *История и культура Ростовской земли. Материалы конференции 1994 г.* Ростов, 1995. 133–137.

Szeleznyov

2009 Селезнев, Ю. В.: *Элита Золотой Орды*. Казань, 2009.

Szkripil

1945 Скрипиль, М. О.: Повесть о Петре, царевиче Ордынском. In: *История русской литературы*. Москва–Ленинград, 1945. Том II/1. 350–357.

Szreznjevskij

1893 Срезневский, И. И.: *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*. Том 1. А – К. Санкт-Петербург, 1893.

Sztrelnyikov

2009 Стрельников, С. В.: *Землевладение в Ростовском крае в XIV – первой трети XVII века*. Москва–Санкт-Петербург, 2009.

Vásáry

2015 Vásáry, István: Berke b. Jochi Khān. In: *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. III. Eds.: Kate Fleet – Gudrun Krämer – Denis Matringe et alii. Leiden–Boston, 2015. 44–47.

Veszelojszkij

1969 Веселовский, С. Б.: *Исследования по истории класса служивых землевладельцев*. Москва, 1969.1974 Веселовский, С. Б.: *Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии*. Подгот. к печ. Э. Г. Чумаченко; ред.: В. И. Буганов, Б. В. Левшин. Москва, 1974.

ISTVÁN VÁSÁRY

PETER ORDYNSKY, SAINT OF THE RUSSIAN CHURCH
AND THE GENEALOGY OF THE CHIRIKOV

One of the most original works of Old Russian literature is the *Povest' o Petre, tsareviche Ordynskom*. The story takes place between the 1250s and 1320s, i.e. during the first period of the Tatar Yoke (*tatarskoe igo*) of the Russian principalities. For the history of early Tatar–Russian relations, it is a fairly reliable source. The main hero of the story is a prince from the Golden Horde who converted to Christianity in Rostov, then he founded a monastery and since the 14th century is venerated as a saint of the Russian Church. He and his descendants became integrated into the Russian elite. The work is a peculiar mixture of historical narrative (*povest'*) and the lives of saints (*zhitie*), which provides a remarkable insight into the history of contemporary life and Tatar–Russian relations. The legend itself may have been created at a time close to the narrated events, but as a literary work the *Povest'* acquired its final form in the second half of the 15th century. The article first presents the narrative, then tries to find answers to a couple of philological and historical questions raised by the text and shed light on the historicity of the Tatar background. Finally, the article traces the genealogy of the Chirikov family until the end of the 15th century, who, according to the Russian genealogical tradition, descended from Tsarevich Peter.

Nagy Lajos a *Secretum Secretorum* 1360 körül készített kódexének frontispiciumán. Oxford, Hertford College Library MS D 2. f. 1r.
© Principal, Fellows and Scholars of Hertford College, Oxford.

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2023. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem
Tématerületi Kiválósági Program (TKP2020-IKA-04)
Magyarország a középkori Európában című projekt
és A Magyar Királyság uralkodóházai (1000–1526) című,
K_22/143424 számú, NKFIH Alapból működő
„OTKA” kutatási témapályázat támogatja.

